

Středoškolská odborná činnost 2004/2005

Obor 17 – Filozofie, politologie a ostatní humanitní a společenskovední obory

Interpretace knihy J.M. Buchanana "Hranice svobody : Mezi anarchií a Leviathanem"

Autor:

Martin Froněk

Akademické gymnázium, Štěpánská
22,

Praha 1, 4. ročník

Konzultant práce:

PhDr. Marie Bicková

(Akademické gymnázium, Praha)

Zadavatel práce:

Praha, 2005

Hlavní město Praha

Prohlašuji tímto, že jsem soutěžní práci vypracoval samostatně pod vedením PhDr. Marie Bickové a uvedl v seznamu literatury veškerou použitou literaturu a další informační zdroje včetně internetu.

Ve Praze dne

vlastnoruční podpis autora

OBSAH:

I. Úvod	4
II. Škola veřejné volby	5
<i>II. 1. Vznik školy veřejné volby.....</i>	<i>5</i>
<i>II.3. Pozitivní a normativní přístup</i>	<i>7</i>
III. J.M. Buchanan: Meze svobody – Mezi anarchií a Leviathanem.....	8
<i>III. 1. Odmítnutí anarchie jako univerzálního principu sociální kooperace.....</i>	<i>8</i>
<i>III. 2. Základy svobody ve společnosti</i>	<i>9</i>
<i>III. 3. Konstituční smlouva: Teorie práva</i>	<i>11</i>
<i>III. 4. Pokračující smlouva a status quo.....</i>	<i>13</i>
<i>III. 5. Paradox „podřizování se vládě“</i>	<i>14</i>
<i>III. 6. Dilema trestu a Leviathanova hrozba</i>	<i>16</i>
<i>III. 8. Za hranicemi pragmatismu: vyhlídky na konstituční revoluci</i>	<i>18</i>
IV. Závěr	20
Abstrakt: J.M. Buchanan: Hranice svobody – Mezi anarchií a Leviathanem.	
Interpretace textu.....	23
V. Seznam použité literatury	24

I. Úvod

Měl – li bych poukázat na důvody, které mě vedly k výběru výše uvedeného tématu seminární práce, na prvním místě bych uvedl svůj zájem o dějiny ekonomického myšlení, jejichž postupné studium mě přivedlo až k pojmu *škola veřejné volby*. Jakkoli se může zdát, že politická filosofie a otázka společenského řádu patří spíše do okruhu zájmu politologů či teoretiků ústavního práva než ekonomů, právě dějiny ekonomického myšlení nás přesvědčují, že tomu není tak docela pravda. Již zakladatel politické ekonomie Adam Smith byl spíše filosofem než ekonomem, řada ekonomických vědců 20. století se věnovala otázkám, které stojí jaksí mimo pozitivní ekonomickou vědu, a někteří neváhali využít svého odborného ekonomického vzdělání k tomu, aby se vyjádřili k ryze normativním otázkám o povaze společenského řádu – za všechny jmenujme F.A. Hayeka a jeho dílo *Cesta do otroctví*. A do okruhu právě takovýchto ekonomů patří i James M. Buchanan, jeden ze zakladatelů výše zmíněné školy, jehož knihu *Mezi anarchií a Leviathanem* jsem se rozhodl podrobněji kriricky zhodnotit ve své seminární práci.

Bezprostředním impulsem k sepsání této práce pak bylo významné životní jubileum, které v roce 2004 J.M. Buchanan oslavil – dožil se 85 let.

Ve své práci se nejprve zaměřím na školu veřejné volby a objasním, jak se tento proud ekonomického myšlení konstituoval a co znamenala práce teoretiků hlásících se k tomuto proudu na poli ekonomické analýzy politiky. V další části pak přistoupím k rozboru knihy samotné, přičemž nejprve vysvětlím, na jakých metodologických základech je Buchananova argumentace vystavěna. Poté se budu věnovat hlavním idejím tohoto textu.

II. Škola veřejné volby

II. 1. Vznik školy veřejné volby

Škola veřejné volby je dnes již součástí hlavního proudu ekonomického myšlení.¹ Stejně jako je tomu u jakýchkoli jiných inovací, nebylo tomu tak vždy. Podívejme se tedy, co škola veřejné volby představuje, proč se konstitovala, a na jaké otázky se snažili její protagonisté odpovědět.

James M. Buchanan, americký ekonom, který v roce 1941 vystudoval University of Tennessee, získal v roce 1948 doktorát na University of Chicago.² Během svého studia teorie veřejných financí narazil na metodologický problém, na nějž neoklasická ekonomie nemohla mít odpověď, protože se zabývala pouze chováním jednotlivce na trhu, stát byl pro ni *exogenním faktorem*.³ Buchanan si položil otázku, zda je možné analyzovat daně a veřejné výdaje, aniž bychom brali v úvahu politický proces, v němž se rozhoduje o těchto dvou stránkách veřejných financí.⁴ Jeho odpověď byla jasná: „Teorie veřejných financí nemůže být zcela oddělena od teorie politiky.“⁵

Buchanan se takto poprvé dotkl obecnějších otázek souvisejících s ekonomikou, které však nemohly být řešeny v rámci metodologie neoklasické ekonomie, ale bylo třeba vyvinout nové metody, resp. rozšířit nástroje ekonomické vědy do ostatních věd zabývajících se společností – do politologie a politické filosofie.

Neoklasická politická ekonomie se zabývala člověkem, který na trhu maximalizuje svůj užitek, přičemž stát a jeho představitelé, politici, byli vnímáni jako onen exogenní faktor; stát byl „nestranný rozhodčí, který určuje pravidla, za jakých se bude hrát ekonomická hra.“⁶ Přínosem školy veřejné volby bylo, že tento obecně přijímaný názor zpochybnila, a to na základě svého pojetí jedince jako primárního objektu studia ekonomické vědy, a to i v případě představitelů státu, politiků, kteří se svou povahou a snahou maximalizovat užitek nijak neliší od ostatních lidí; stát nejedná, národ se nerozhoduje, jednají a rozhodují se pouze jedinci –

¹ Holman, R.: *Osmdesát pět let Jamese Buchanana*, Newsletter CEP, říjen 2004, s. 2.

² Holman, R. a kol.: *Dějiny ekonomického myšlení*, 2. vydání, Praha 2001, s. 485.

³ Tamtéž, s. 497.

⁴ Buchanan, J.M.: *From Private Preference to Public Philosophy: the Development of Public Choice*, in: *Constitutional Economics*, 1st ed., Oxford, GB 1991, s. 34.

⁵ Tamtéž

⁶ Tamtéž, Introduction, s. X.

individua, jejichž chování je třeba studovat a analyzovat – škola veřejné volby vychází z metodologického individualismu.⁷

Z pozic metodologického individualismu logicky vyplývá, jak poznamenává v již citované práci Holman, že neexistuje nic jako společenské cíle či společenské preference. Veřejná volba pak znamená volbu mezi pravidly hry, v jejichž rámci jednotlivci volí a sledují své vlastní cíle.⁸

Svůj pohled na problém rozhodování politiků v rámci daných pravidel hry, rozhodování voličů a úlohu zájmových skupin ve společnosti zformuloval Buchanan spolu se svým spolupracovníkem z University of Virginia Gordonem Tullockem ve své pravděpodobně nejslavnější práci *Kalkulace souhlasu* z roku 1962. Jejich teorie má pozitivní i normativní část, přičemž tou normativní se zabývá Buchananova kniha, kterou budu v další části své práce interpretovat.

K osobě J.M. Buchanana nakonec nutno dodat, že za svůj příspěvek k rozvoji ekonomické vědy obdržel v roce 1986 Nobelovu cenu.

Protože jsem se zaměřil na knihu J.M. Buchanana a rozsah mé práce neumožňuje detailnější seznámení s vývojem názorů hlavních představitelů, považuji výše uvedené za postačující k tomu, abychom pochopili, co je škola veřejné volby a čím se zabývá.⁹

V následující části II.3. stručně charakterizují dva odlišné přístupy, které aplikují teoretici veřejné volby ve svých zkoumáních.

⁷ Holman R. a kol: *Dějiny...*, s. 482.

S pojmem metodologického individualismu je spojována i rakouská neoliberalní škola, jejímiž představiteli jsou zejména F.A. von Hayek a L. von Mises. Blíže o vztahu rakouské školy a školy veřejné volby v otázce metodologie viz Boettke, P.J, López, E. J.: *Austrian Economics and Public Choice*, The Review of Austrian Economics, 15:2/3, 111–119, 2002. Samotný pojem metodologický individualismus připisuje Richard Swedberg velkému historikovi ekonomického myšlení Josephu Schumpeterovi. Viz Dennis C. Mueller: *Perspectives on Public Choice*, Cambridge 1997

⁸ Tamtéž, str. 486.

⁹ Je třeba ještě zmínit, že Buchanan a Tullock nebyli prvními, kdo upozornili na rozličné problémy spojené s racionálním rozhodováním, sladováním preferencí jednotlivců apod. V 18. století se otázkou nemožnosti dosáhnout takové konfigurace preferencí jednotlivců, která by vyhovovala všem, zabýval Markýz de Condorcet, jehož zjištění je v politologických učebnicích uváděno jako tzv. Condorcetův paradox. Vzájemným vztahem veřejných financí a politického procesu se na konci 19. století zabýval švédský ekonom Knut Wicksell, jehož práce ovlivnila především Buchanana. Buchananovými současníky, kteří se zabývali podobnými otázkami, byli ekonomové Anthony Downs, Duncan Black a Kenneth Arrow. Posledně jmenovaný v podstatě převzal

II.3. Pozitivní a normativní přístup

Školu veřejné volby můžeme rozdělit na *pozitivní* a *normativní*, přičemž pozitivní „popisuje a vysvětluje, jak se lidé (voliči, politikové, byrokraté) chovají v rámci daného souboru pravidel.“ Naopak normativní „porovnává a hodnotí alternativní soubory pravidel.“¹⁰

Nejčastěji používané koncepty, které vytvořila škola veřejné volby a jež jsou dnes uváděny i ve standardních učebnicích politologie¹¹, patří do pozitivní části školy veřejné volby. Týkají se racionality rozhodování voličů ve volbách, chování politiků v závislosti na fázi volebního období, analýzy byrokracie, zájmových skupin. Dále se zabývají obchodováním s hlasy poslanců a využíváním politického procesu k obohacování na úkor jiných.¹²

Normativní část veřejné volby je obsahem knihy, kterou budu interpretovat v následující kapitole. Svou normativní částí škola veřejné volby nejzřetelněji opouští ekonomii jako vědu a pohybuje se na poli politické filosofie, což asi nejlépe dokládá sám Buchanan, který do svého uvažování o fungování společnosti zavedl normativní kategorii *nejlépe fungujících pravidel* :

„ *Opatrně ale zřetelně jsem se posunul k normativnímu chápání a hodnocení, za hranice pouhého popisu, jak pravidla fungují, k uvažování o tom, jaká pravidla fungují nejlépe.*“¹³

Knihou *Meze svobody – Mezi anarchií a Leviathanem* je dle mého názoru normativní; hodnotí a hledá nejlepší pravidla fungování svobodné společnosti, a to v kontextu smluvní teorie. Úkolem této knihy bylo, jak říká autor, „prozkoumat východiska konstitučního zdokonalení, konstituční změny, vyhlídky na to, co jsem nazval konstituční revolucí.“¹⁴ Byla sepsána, neboť se Buchanan domníval, že se „americká ústavní struktura nachází ve zmatku; zábrany, které fungovaly staletí, zdá se, přestaly fungovat. Leviathan je realitou naší doby.“ Buchanan

Condorcetův koncept a zformuloval teorém, který byl po něm pojmenován Arrowův. Viz Dennis C. Mueller: *Perspectives...*

¹⁰ Holman R. a kol: *Dějiny...* s. 496.

Autorem tohoto rozdělení je v této seminární práci již citovaný Denis C. Mueller, avšak v textu, který mi byl od tohoto ekonomy k dispozici, se toto dělení explicitně nerozvádí, takže jsem se spolehl na citovanou Holmanovu učebnici.

¹¹ Srov. Říchová, B.: *Přehled moderních politologických teorií*, Praha 2000, s. 97-104.

¹² Srov. Holman: *Dějiny...* s. 487-493. Uvedené jevy byly teoretiky veřejné volby pojmenovány: racionální ignorance, politický cyklus, teorie byrokracie, parciální zájmy, jánabráchismus, dobývání renty.

¹³ Buchanan, J.M.: *From Private...* s. 41.

¹⁴ Tamtéž

si dal za cíl stanovit příčiny tohoto selhání, což vnímal jako „ nezbytný krok před tím, než bude představena reforma.“¹⁵

III. J.M. Buchanan: Meze svobody – Mezi anarchií a Leviathanem (vlastní interpretace)¹⁶

III.1. Odmítnutí anarchie jako univerzálního principu sociální kooperace

V úvodu knihy autor explicitně vymezuje metodu zkoumání, již používá a již jsme výše označili za metodologický individualismus, a zároveň nastiňuje svůj názor na možnost „ideálního či utopického světa“, který je pro individualistu, jímž se autor cítí být, „nevyhnutelně anarchistický“ (s.3). V takovém světě nikdo nemá monopol na donucovací sílu, nemusí se účastnit aktivit, ke kterým se dobrovolně nepřihlásí, neexistují předem určené zásady mezilidské kooperace – stát nemusí existovat. Autor na obranu anarchie vyjmenovává příklady z běžného života, kde funguje „spořádaná anarchie“ (s.6), stav, kdy existuje určitý minimální soubor norem diktovaný vzájemnou tolerancí a úctou.¹⁷

V souvislosti se stavem spořádané anarchie autor také klade zvýšený důraz na hodnocení výsledků, ke kterým takový stav vede. „Dobry výsledek je takový, který zpravidla vyplývá ze svobodné volby zúčastněných jednotlivců“ (s.7).¹⁸ Jinými slovy to znamená, že pokud se v rámci oněch minimálních pravidel kooperace nějak jednotlivci dohodnou, je takový výsledek již „dobry“, neboť došlo k dohodě – je dobry nezávisle na obsahu. Podle autora je toto důležité připomenout před dalším výkladem.

Jakkoli autor vyzdvihl přednosti jisté modifikace anarchistického stavu, stojí však zásadně v opozici vůči pokusům učinit anarchii univerzálním principem lidské kooperace a jeho zdůvodněním je odkaz na „individualistický kalkul“ (s.7) člověka, který žije svůj život ve světě Thomase Hobbesa, život, který je „nebezpečný, brutální a krátký“¹⁹, protože v něm

¹⁵ Tamtéž

¹⁶ Pokud budu citovat ze slovenského překladu Buchananovy knihy s *Hranice slobody: Medzi anarchiou a Leviatanom*, stranu, na které se příslušný citát vyskytuje, uvedu v závorce, zdroj citací z podpůrných pramenů uvedu v poznámce pod čarou.

¹⁷ Za příklad takové „všudypřítomné spořádané anarchie“ uvádí Buchanan obyčejný rozhovor více lidí ve skupině, kdy je automatické dodržování určitých norem podmínkou rozhovoru vůbec. Dalším může být například to, že lidé, až na výjimky, chodí po chodníku, respektují fronty na úřadech a v bankách.

¹⁸ Za problém zde lze považovat absenci morálních kritérií, což se v Buchananově výkladu projeví, jak uvidíme dále, např. ve formulaci samotného konstitučního kontraktu.

¹⁹ Powell, B., Coyne, Ch.: *Do Pesimistic Assumptions About Human Behavior Justify Government?*, Journal of Libertarian Studies, Vol.17, no.4, (Fall 2003), s. 19.

neexistuje nikdo, kdo by zabránil „válce všech proti všem“.²⁰ Můžeme tedy říci, že Buchanan vychází při svém ospravedlnění existence státu z pojetí člověka, které podal Hobbes, a „stav anarchie“ je pro něj jako individualistu sice ideálem, „ale tendence k porušování práv ostatních jej činí nepraktickým.“²¹

Anarchie selhává tam, kde je třeba striktně vymezit vlastnická práva, selhává, jakmile dříve implicitně dodržované hranice mezi sférami jednotlivců přestávají být akceptovány. Buchanan vztah mezi anarchií, pravidly a vlastnictvím pregnantně vyjádřil takto:

„Logický základ vlastnictví spočívá právě v této všeobecné potřebě hranic mezi ‘mým a tvým’. Únik ze světa věčného hobbesovského konfliktu si vyžaduje explicitní definování práv lidí činit jisté věci“.(s.11)

Na úvod tedy, jak je z výše uvedeného patrné, Buchanan odmítá anarchii jako univerzální princip lidské kooperace. Hobbesovský rámec je tedy i autorovým rámcem, v němž bude dále rozvíjet svůj výklad.

III. 2. Základy svobody ve společnosti

Buchanan v mnoha svých argumentech využívá příkladů z běžného života, za nimiž však odkrývá daleko fundamentálnější základy vzájemné kooperace lidí. Zde užívá příkladu s dvěma lidmi, z nichž jeden je prodejcem melounů a druhý je potenciálním kupcem. Vzájemná směna se uskuteční, pokud shledají, že je pro ně výhodná. Buchanan však upozorňuje, že směna předpokládá ještě něco víc – předpokladem uskutečnění směny je „vzájemná dohoda o definovaných právech“²² (s. 21). Jinými slovy, „individuální práva musí být dostatečně jasně definována, nemohou být svévolná, a navíc je zúčastněné strany musí uznat a akceptovat“ (s.21). Konflikt vzniká nikoli samotným udělením (či vznikem) takových práv, nýbrž „v důsledku toho, že v otázce, co takové prosazovatelné udělení práv je, panuje

²⁰ Tamtéž

²¹ Tamtéž

²² V tomto příkladě to znamená, že oba uznávají, že melouny vlastní obchodník, a též oba uznávají, že kupující má právo disponovat penězi ve své peněžence. Navíc oba uznávají, že jakýkoli pokus jedné ze stran porušit takto vymezená práva, bude pravděpodobně potrestán.

neshoda a nejistota“(s.23). Nejen v tomto můžeme vysledovat vliv Davida Huma a jeho díla „Pojednání o lidské povaze“.²³

Můžeme tedy shrnout, že aby mohla mezi lidmi započít jakákoli vzájemná interakce, vyjma boje pochopitelně, musí existovat vzájemná dohoda o uznání individuálních práv, která se však děje dnes a denně – autor zde abstraktním jazykem ekonoma popisuje, co většina každodenně implicitně uznává. Takovýto stav je předpokladem dalších, složitějších jednání mezi lidmi.

Jak vznikají mezi lidmi vlastnická práva, která zabezpečí sociální stabilitu, vysvětluje Buchanan na příkladu tentokrát ze světa hypotetického, kde předpokládáme omezené množství statku X, který je volně k dispozici dvěma jednotlivcům A a B. Tento stav je hypotetický, neexistují zde zákony či vlastnické právo. Každý bude chtít získat maximum statku X. Dojde k nějaké formě „přirozené distribuce“(s.30). Tato představuje „rovnováhu, při které každý jednotlivec jde ve svém jednání při zabezpečování (obraně) podílu na X až k hranici, kdy se zisk z dalšího úsilí rovná nákladům s ním spojeným.“(s.30). Na základě racionální úvahy pak oba zjistí, že úsilí vynaložené na obranu získaného podílu vychází nazmar. Buchanan pak tvrdí, že „obě strany na tom budou lépe, podaří-li se jim dosáhnout dohody“(s.30). Takto lze podle autora teoreticky odvodit vznik vlastnických práv.²⁴

Avšak i když dojde k dohodě, vyvstává problém, neboť „jedné nebo všem stranám se může zdát výhodné nedodržovat, ba dokonce porušovat podmínky smlouvy“(s. 33), což autor řeší s poukazem na tzv. „věžňovo dilema“ z teorie her²⁵, přičemž vyvozuje, že „ani jeden hráč si nemůže zabezpečit lepší výsledek, než je výsledek, ke kterému vede všeobecné zachování dohodnutých práv“(s.34).

Autor, jak sám přiznává, musel ve výše uvedeném modelu abstrahovat od určitých faktorů, takže se jeho model „omezuje na interakci dvou osob a je bezčasový“(s.34). Zavedení času a více osob do modelu je důležitým krokem, jak zakrátko uvidíme, k objasnění dvou stádií smlouvy, které ve společnosti vznikají. Tam, kde bylo omezené množství statku X a dvě osoby, které si jej rozdělily, vznikla dohodou tzv. „konstituční smlouva“, která ustavila základní pravidla vzájemné interakce – je „prvním skokem z hobbesovské anarchie“. Protože zde není žádný jiný statek, „žádné další smlouvy ... nepovedou k oboustrannému

²³ „Když se zřkáme cizího jmění, nepoškozujeme ani zájem náš, ani zájem našich nejbližší přátel. A oba tyto zájmy nemůžeme ani lépe prosazovat než takovou dohodou, protože tímto prostředkem přispíváme k udržení společnosti, která je pro jejich blaho a další trvání stejně nezbytná jako naše.“

Viz Hume, D.: *Ziskuchtivost a spravedlnost*, in: Doering, D. (ed.): *Liberalismus v kostce*, Praha 1994.

²⁴ Autor zdůrazňuje, že toto teoreticky původní rozdělení práv není rovné, neboť rozdělení se v hypotetickém stavu děje mezi lidmi, kteří mají rozdílné vlastnosti, nejsou si rovni.

²⁵ Blíže k teorii her viz např. dílo citované v poznámce č. 11.

zisku“(s.35). Kde je však více osob i statků, existuje zde potenciální možnost zisku z obchodování, tento se děje v druhém, tzv. *postkonstitučním* stádiu (s.35).

V následujícím výkladu se Buchanan zaměřuje na vzájemnou interakci lidí v rámci již existující konstituční smlouvy, na postkonstituční smlouvu, kterým podle mého názoru již překročil tenkou hranici ekonomie a politické filosofie²⁶ výrazně ve prospěch ekonomie. Vzhledem k tomu, že účelem této práce je vyložit Buchananovu normativní analýzu, považuji za přijatelné se kapitolou 3 nezabývat, neboť takovéto vynechání nenaruší strukturu a plynulost výkladu, naopak této práci spíše prospěje. V následující podkapitole se tedy podrobněji věnujme samotné konstituční smlouvě.

III. 3. Konstituční smlouva: Teorie práva

Autor se zde nejprve vymezuje vůči normativnímu požadavku, že v hypotetickém stavu (můžeme zde hovořit o stavu přirozeném) jsou si lidé rovni, resp. vymezuje se vůči často používanému normativnímu přístupu, že by „každá logická analýza práva *měla být* založena na *jakoby* předpokladu osobní rovnosti“(s.68). Buchanan zde postuluje předpoklad, že i u lidí, kteří si nejsou rovni, je možné očekávat „vznik systému legálních práv, tj. systému, který si zachovává prvky spojované s individualismem“(s.68).²⁷

Aby však systém práv byl udržitelný, je již na úrovni konstitučního kontraktu třeba vynucení dohodnuté množiny práv, neboť předpoklad, že všichni zúčastnění budou dohody respektovat, je neodůvodněný. Již v předchozí podkapitole jsme poukázali na „věžňovo dilema“, jev, který vzniká při vzájemné interakci dvou lidí, není-li jisté, jak se jeden či druhý zachová ve vztahu k druhému.²⁸ Z jevu „věžňova dilematu“ pak Buchanan vyvozuje, že „každý pozitivní systém práv je (...) náchylný k selhání, jakmile je trvalé udržení smluv závislé na dobrovolném a nezávislém dodržování práva“(s.81). Nicméně v situaci dvou interagujících lidí lze ještě předpokládat, že si po racionální úvaze uvědomí nutnost dodržování dohody, protože ta je pro obě strany výhodná. „Každý z nich si uvědomuje, že jeho vlastní jednání ovlivňuje následné jednání toho druhého, a to bezprostředně,“ tvrdí Buchanan (s.81). Toto se však změní, zvětší-li se skupina lidí ve vzájemné interakci,

²⁶ Alespoň v pojetí normativní části školy veřejné volby.

²⁷ Rozlišují se zde tři pojetí „rovnosti“. Prvním je často užívané pojetí, které odkazuje na rovnost ve vlastnictví statků, které autor ovšem ihned vylučuje z analýzy, neboť takovéto se vůbec netýká problému, na který chce poukázat. Zbývající dvěma jsou „rovnost preferencí“ a „rovnost schopností“. Lidé se od sebe mohou lišit jak preferencemi, tak zálibami. Nelze očekávat ani rovnost preferencí ani rovnost zálib.

²⁸ Při interakci právě dvou lidí existují čtyři možnosti výsledku hry v závislosti na rozhodnutí každého jednotlivce. Ilustraci tohoto podává Buchanan na straně 80.

uvědomění si vzájemné závislosti vlastního jednání slábne, a to do té míry (dle velikosti skupiny), než „moment zabraňující individuálnímu nedodržování smlouvy zpravidla zmizí“(s.81). Člověk v tomto smyslu přestává být „zoon politikon“, každý předpokládá, že mnozí nebudou smlouvy dodržovat, „celý systém ztrácí svůj účel“(s. 82). Trefně zhodnotili tento postřeh Powell a Coyne v již citované práci: „Jakmile je individuální nedodržování (dohodnutých práv – pozn.M.F.) optimální, společnost se vrhá zpět do „hobbesovské džungle“.²⁹

Buchanan se tak dostává k ústřednímu problému – účastníci smlouvy o původním rozdělení práv (tedy na úrovni konstitučního kontraktu) zjistí, že existuje tendence k individuálnímu nedodržení dohody a porušování práv, a tak je třeba ještě na úrovni konstitučního kontraktu zabudovat „donucovací instituci“. Tedy výsledek, ke kterému kdysi dospěl již Hobbes.

Sledovali-li jsme Buchannův výklad pozorně, již od počátku, kdy odmítl anarchii jakožto univerzální princip vzájemné sociální interakce, směřoval jeho výklad k hobbesovskému řešení, avšak též si uvědomuje, že toto řešení v podobě Leviathana skýtá určité nebezpečí, když píše: „Neexistuje žádný jasný a efektivní prostředek, jak omezit chování samotné donucovací instituce“ (s. 83). V analýze se objevuje stát jakožto instituce vynucující

dodržování dohod. Buchanan jej vnímá jako *teoreticky*³⁰ *externí* vůči stranám dohody. Avšak, zdá se, zde Buchanan jakoby „zapomněl“ na to, co o státu zjistila jeho vlastní ekonomická škola, neuvědomuje si, přes výše uvedený postřeh o neexistenci hranic pro jednání donucovací instituce, že „vláda není externí vůči ostatním, je aktivním účastníkem a lze od ní očekávat porušování jakékoli dohodnuté smlouvy.“³¹ Nebezpečí ze strany Leviathana si tedy, zdá se, zabudoval do své analýzy Buchanan sám.

Úlohou státu tedy na úrovni konstituční smlouvy dle Buchanana je „prosazovat dohodnutá práva a nároky, stejně jako smlouvy, které zahrnují dobrovolně dojednané výměny těchto nároků“(s.84). Jde o úkol státu „ochranářského“, který ochraňuje již

²⁹ Op. cit. Powell, Coyne, s. 21.

³⁰ V originále „in an idealized sense, viz Buchanan, J.M.:*The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*, Chicago 1984, s. 67.

³¹ Op. cit. Powell, Coyne, s. 28. Tito autoři pak tvrdí, že k takové nekonzistentnosti mohl Buchanan dojít odchýlením se od metodologického individualismu. K tomuto blíže viz již citovaná práce autorů Boettke, P. J., López, E.J.: *Austrian...*

definovaná pravidla, sám je nedefinuje³², nerozhoduje totiž – to je úkolem až státu ve stádiu postkonstitučním.

Protože tato podkapitola obsahovala mnoho abstraktně pojatých tezí, dovolíme si je pro přehlednost krátce shrnout: Buchanan vychází z jakéhosi hypotetického stavu, kde neexistují definovaná práva a donucovací instituce. Lidé kooperují na anarchistickém základě a jakkoli je tato kooperace křehká, předpokládá implicitní uznání základních omezení vlastního chování. Pak může vzniknout vlastní dohoda o vlastnických právech, v tomto stádiu se tato definují – jde o první skok z hobbesovské anarchie, dochází ke vzniku konstituční smlouvy. Přestože byla definována práva, existuje zde tendence je porušovat, a tak musí být v tomto stádiu založena donucovací instituce, stát, jehož úkolem je bránit a prosazovat dohodnutá práva. Stát je podle Buchanana externí vůči účastníkům dohody.

III. 4. Pokračující smlouva a status quo

V dalším výkladu se Buchanan zaměřuje na legitimní kritiku, která označuje koncept společenské smlouvy za konstrukt, jehož „existence se historicky a empiricky nepotvrdila“ (s.92). Závažnějším argumentem, se kterým se vyrovnává, je názor, že „pokud by k takové prvotní dohodě historicky došlo, lidé, kteří sami nebyly účastníky tohoto smluvního uspořádání, nezavazuje nic – není tu ničeho, co by je nutilo respektovat závazky, které oni osobně nemohli přijmout“ (s.92).

Buchanan je řeší dalším odkazem na hypotetický stav. Na otázku, za jakých podmínek budou lidé nejspíše dodržovat smluvené podmínky, odpovídá, podle mého názoru v jedné z klíčových a zároveň nejproblematictějších míst knihy, že k existujícímu systému je třeba přistupovat tak, „jako by“³³ byl výsledkem současné smlouvy anebo smlouvy, která je permanentně ve stádiu vyjednávání“ (s.93)³⁴. O Buchanani tak může Hartmut Kliemt napsat, že „jeho pojetí smlouvy je konzervativní“³⁵. Zvláštní důraz totiž klade na existující

³² Buchanan zde upozorňuje na nutnost distinkce mezi „prosazováním“ již existujících práv, což je úkolem státu ochránářského, a „definováním práv“, kteréžto pojmy se často zaměňují a tak přispívají k zamlžování úlohy státu. Kdyby stát práva definoval, znamenalo by to, že v běžné hře (např. fotbal) by práva nejprve nedefinovali sami hráči, nýbrž rozhodčí povolání právě těmito hráči. Takováto analogie je dle mého názoru správná potud, pokud chce objasnit původ práv, ovšem v souladu s pochybnostmi uvedenými výše, a sice zda rozhodčí je skutečně externím arbitrem, ji nepovažuji za vhodnou.

³³ V originále „as if“, s. 75. Zvýrazněna jsou tato slova jak v překladu, tak v originále.

³⁴ Autor pokračuje: „Jednotlivci si sami musí položit otázku, jak jejich pozice obstojí při porovnání s pozicemi, jejichž zabezpečení by mohli očekávat od nově dohodnutého smluvního uspořádání. Jakmile uznají, že jejich určené pozice spadají do rámce tohoto uspořádání, pravděpodobněji budou dodržovat existující pravidla, i když zjistí, že z historického hlediska tu žádná participace na smlouvě nebyla.“

³⁵ Kliemt, H.: *Contractarianism as liberal conservatism. Buchanan's (un-)finished philosophical agenda.*

status quo. Buchanan položí otázku, co ospravedlňuje status quo, když původní smlouva nikdy neexistovala, když žádní členové společnosti nepocítují morální závazky dodržovat podmínky status quo, když byla v minulosti mnohokrát porušena. „Zbavuje přítomnost kteréhokoli z těchto jevů status quo legitimacy?“, ptá se Buchanan (s.104) a vzápětí odpovídá: „ Status quo definuje to, co existuje. Proto bychom jej měli nezávisle na jeho historii posuzovat, jako by byl legitimní na základě smlouvy“(s. 105).

Tato myšlenka zdá se býti kontroverzní, na což upozorňuje např. Josef Šíma, který dle mého názoru oprávněně komentuje Buchananův závěr slovy, že v takovém případě je pak možné „jakoukoli situaci označit za to, co si lidé přáli“.³⁶ Nicméně na ni Buchanan zakládá implicitně další výklad.

III. 5. Paradox „podřizování se vládě“³⁷

Buchanan se dále pokouší ospravedlnit existenci donucovací síly rozvedením své teze o externí povaze donucovací instituce. Opět příklad z hypotetického světa. Robinson Crusoe si na pustém ostrově sestrojí budík, protože po racionální úvaze dojde k závěru, že tíhne k lenosti a ta je neefektivní. Budík omezuje jeho chování (nemůže vstát v kolik chce), a tak se stává Robinsonovým externím vládcem, Robinson „uzavírá smlouvu sám se sebou“(s.114).³⁸

Abstrahujme od faktu, že ve skutečnosti budík nebude externím vládcem, že Robinson jej může, až zazvoní, vypnout, a soustředme se na to, k čemu Buchanan tento hypotetický příklad využije. Slouží mu k tomu, aby ukázal, že aby donucovací síla vůbec mohla mít nějaký smysl, musí být nezávislá na smluvních stranách, musí být, stejně jako Robinsonův budík, externí.

Mají-li donucovací sílu ustavit dvě osoby, „ani jedna ji nesvěří druhé straně, (...) obě budou hledat cosi podobného Robinsonovu budíku, nástroj, který je vůči zúčastněným vnější“(s.115). Tímto vnějším nástrojem je tedy stát, resp. část státu, která se zabývá donucováním – ochránářský stát.

Již v části III. 3. této práce jsme spolu s kritiky Buchananova ospravedlnění státu poukazovali na to, že ve skutečnosti stát není externí institucí. Uznáváme, že donucovací instituce je složena z lidí. Za tohoto předpokladu jsme však nuceni „ aplikovat analýzu, která

www. econpapers.repec.org. Únor 2005

³⁶ Šíma, J.:*Moc argumentů proti argumentu moci. Ludwig von Mises na politickém trhu* in: Ludwig von Mises: *Byrokracie*, Praha 2002, s. 19.

³⁷ v originále zní název kapitoly „*The paradox of being governed*“, s.91-106.

je vlastní škole veřejné volby, na samotnou takovouto instituci.“³⁹ Pokud tak učiníme, zjistíme, že Buchanan je nekonzistentní. Powell a Coyne se totiž dle mého názoru oprávněně ptají, zda „donucovací instituce bude dodržovat původní společenskou smlouvu.“⁴⁰ Pokud je platný předpoklad o chování lidí v přirozeném stavu, je platný i pro ty, co pravidla vynucují. Pak tedy ovšem nemůže být donucovací instituce externí, nestranná – je sama součástí smlouvy s tím rozdílem ovšem, že oproti zbývajícím stranám nad sebou již nemá další stranu, která by omezovala ji. Cuzan pak může napsat, že „anarchii nikdy neunikneme“⁴¹.

Buchanan ze svého předpokladu, že lidé si ve smlouvě zvolí nestrannou donucovací instituci, která je pak ovšem omezuje v jednání, (z čehož se u nich objevuje nespokojenost a frustrace) vyvozuje existenci tzv. paradoxu „podřizování se vládě“. Stručně řečeno, lidé nejprve v konstitučním stádiu dohodnou vznik donucovací instituce, která je pak ovšem omezuje, takže se pro ně tato instituce stává „nepřítelem, proti kterému je třeba bojovat“(s.117)⁴²

Autor na konci této kapitoly uzná, že „hranice mezi donucením a samotnou smlouvou jen zřídka zůstávají neporušené. Je však velmi důležité, aby se tyto nejednoznačnosti minimalizovaly“(s.129), čímž však oslabuje svou argumentaci ve prospěch takových kritických názorů, jaké jsme uvedli výše.

V souvislosti s odvozením existence paradoxu „podřizování se vládě“ bych rád podotkl, že pojmenování uvedené skutečnosti, že člověk se nejprve z racionálních důvodů podrobí donucovací instituci, a pak ji považuje za nepřátelskou, je nanejvýše výstižné. Je-li situace postavena takto, jde skutečně o paradox. Avšak dovolím si položit kacířskou otázku, zda jde opravdu o skutečnost vyvěrající z lidského chování tak, jak to popisuje Buchanan, či o přímý důsledek snah vysvětlit status quo z reálně neexistujícího kontraktu, se kterým ovšem všichni souhlasí a to „konceptuálně“.⁴³

³⁸ Buchanan uznává, že by ji mohl uzavřít sám se sebou i vnitřnímu pravidly, avšak takovéto omezení by bylo voluntaristické, stále by byla otevřena možnost, že si Robinson rozmyslí, zda vstane či ne.

³⁹ Op. cit. Powell, B., Coyne, Ch., s. 24. Autoři pokračují ve svém postřehu: „Jakmile uznáme určité předpoklady o chování jedinců ve svůj vlastní prospěch bez ohledu na morálku v přirozeném stavu, musíme předpokládat tytéž o lidech, kteří budou vládnout.“

⁴⁰ Tamtéž

⁴¹ Cuzan, A: *Do We Really Get Out of Anarchy?*, Journal of Libertarian Studies 3, no.2(1979), s.152.

⁴² Tato frustrace se pak podle Buchanana projevuje tím více, čím instituce sama nezachovává pravidla vymezená v rámci statu quo (srov.s.118). Toto je dle mého názoru správný postřeh, ovšem Buchanan jím v podstatě potvrzuje námitky, které jsme vznesli vůči jeho konceptu nestrannosti a vnější povaze donucovací instituce.

⁴³ „Claims are *conceptually* agreed upon by all parties in the constitutional stage of social contract.“ s. 68. v citovaném originále. Slovenský překlad slova „conceptually“ je „teoreticky“, ovšem autor této seminární práce se domnívá, že slovo lépe vystihující podstatu problému by mohlo být „pojmově“. Tuto variantu zdá se podporovat i kritika tohoto pojmu (který je též užít v Buchananově a Tullockově knize *The Calculus of Consent*) od Waltera Blocka a Thomase J. DiLorenza. Srov. Block, W., DiLorenzo, T.J: *The Calculus of Consent*

III. 6. Dilema trestu a Leviathanova hrozba

V následujících dvou kapitolách se Buchanan pokusí vyrovnat s námitkami, které jsme výše uvedli, neboť se zdá, že si je vědom problémů, které s sebou nese existence donucovací instituce. V první z nich, která má název Dilema trestu, se zaměří na „problémy vyvolané nevyhnutelností, aby prosazování práva nepřekročilo hranice množiny stran uzavírajících smlouvu“ (s.160).

„Dilema trestu vyplývá z elementárního faktu, že na zabezpečení společenského dobra, jaké představuje dodržování zákona, musíme akceptovat společenské zlo, jaké představuje trest“⁴⁴ (s.163). Lidé jsou jednak těmi, kteří trest zabezpečují, a jednak těmi, kteří mu podléhají. Zde Buchanan konečně narazil na problém, jak kontrolovat onu vnější sílu, která by měla vynucovat právo a jeho případné porušení trestat. Kapitola nese příznačný název Leviathanova hrozba.

Buchanan na úvod prezentuje velice zajímavou myšlenku, když staví do protikladu člověka předosvícenského a moderního. Předosvícenský člověk, pokud se vymezoval vůči vládě, stavěl se do opozice vůči „vládě, kterou představovala a řídila nějaká jemu cizí, privilegovaná vrstva“ (s.181).⁴⁵ Naopak člověk moderní, „zapletený do osidel byrokracie, má jenom sám sebe, anebo jiných lidí stejného původu. (...) Když hovoříme o kontrole Leviathana, měli bychom mít na mysli kontrolu vládnutí nám samým, ne nějaký nástroj ovládaný rozhodnutími jiných“ (s.181.). Buchanan zde tímto dle mého názoru zjevně odmítá použití třídní analýzy k vysvětlení existence Leviathana, což je samozřejmě legitimní, jen zde není uvedeno, proč je odmítnuta.⁴⁶

Revisited. www.mises.org. Problém „konceptuálního souhlasu“ vysvětluje i Viktor Vanberg, viz Ballestrem, K., Ottmann, H.: *Politická filozofie 20. století*, Praha 1993

⁴⁴ Pojetí „zla trestu“ můžeme parafrázovat takto: Trest je zlem ve smyslu ekonomickém, je zlem, jež je však vyjádřitelné pouze subjektivně – těm, co trest volí, se snižuje subjektivní užitek. Tento aspekt zla se dostane do popředí ještě více, pokud si jednotlivec uvědomí, že i on sám se může stát obětí právě těch norem, které stanoví. Srov. s. 163. Autor této seminární práce se zde musí přiznat, že pravděpodobně zcela nepochopil Buchananovo tvrzení, že tomu, kdo trestá, se snižuje subjektivní užitek. K podrobnější analýze tohoto jevu by bylo potřeba prostudovat další Buchananovu práci *The Samaritan's Dilemma*, která vyšla ve sborníku ekonomy „školy racionálních očekávání“ Edmunda Phelpse. Viz Phelps, E (ed.): *Altruism, morality, and economic theory*, New York 1975

⁴⁵ Za příklad je zde uveden boj amerických osadníků proti Jiřímu III. či francouzská buržoazie proti ancien régime.

⁴⁶ Třídní analýzou zde nemíníme marxistické pojetí antagonistických zájmů ve vztahu kapitál-práce, nýbrž třídní teorii např. J. Calhouna, který rozdělil společnost na ovládající a ovládané podle výše odvedených daní a participace na jejich následné redistribuci. Jiným příkladem ne-marxistické třídní analýzy je pojetí F. Oppenheimerova, vysvětlené v jeho knize *The State*. Autor této seminární práce se domnívá, že pokud by Buchanan vzal v úvahu takovýto koncept, vysvětlil by v našem výkladu uvedené nekonzistentnosti daleko lépe, než se o to pokusí dále na základě teorie smlouvy. Názor, že ve výše uvedené citaci odmítá Buchanan třídní analýzu, podporuje i začátek jeho knihy *The Calculus of Consent*, kde třídní analýzu označil za „irelevantní.“

Již na počátku kapitoly osmé⁴⁷ si Buchanan dal za cíl odpovědět na otázky, které jsme vlastně vytyčili v našem výkladu, když jsme upozorňovali na nekonzistentnost jeho vysvětlení, zejména ve vztahu k faktu, že považuje vládu za externí faktor, který je pouze nestranným rozhodčím, a také k faktu, že lidé implicitně souhlasí se stávajícím statutem quo, bez ohledu na to, zda se účastnili dohody o společenské smlouvě. Jak se tedy s těmito problémy vyrovnává?

Za prvé Buchanan v předposlední kapitole koriguje své tvrzení, na kterém je postavena jeho kniha, a sice nestrannost státu a lidí, kteří jej vedou.⁴⁸

Za druhé Buchanan připouští, že v postkonstitučním stádiu je možné, že stát překročí své pravomoci dané mu konstitučním kontraktem.⁴⁹ K tomu tvrdí: „Jakmile většinová demokracie použije proces vládnutí na to, aby změnila základní systém individuálních práv, které jsou, jak předpokládáme, definované v právním systému, znamená to zásah do domény ochránářského státu“(s. 199). Dle mého názoru je tento postřeh správný, ale upozorňuje přesně na to nebezpečí, o němž psal Šíma v citované publikaci, tedy že uznání statu quo za legitimizující faktor může znamenat ospravedlnění v podstatě čehokoliv.. Buchanan pak říká, že jakmile se toto (tedy narušení práv dané smlouvou) uskuteční, „sociální struktura se posouvá směrem ke konstituční anarchii“(s. 199). Prakticky k totožnému závěru však došel Cuzan, jehož jsme citovali v části III.5., když tvrdil, že při ustavení státu jako donucovací instituce, „anarchii nikdy neunikneme“.

Co tedy dělat, nechceme-li se nechat zadusit chapadly všudypřítomného Leviathana a zároveň se nechceme vrátit do hobbesovské anarchie? Návodem na řešení tohoto problému je poslední kapitola, alespoň dle autora.

Srov. cit. publikace s. 12. Touto poznámkou jsme chtěli uvedený fakt pouze zdůraznit, protože toto je v knize jediné místo, které se dotýká alternativní možnosti, jak ke státu přistupovat, tedy třídní analýzy. Srov. Oppenheimer, F.: *The State. Its History and Development Viewed Sociologically*. <http://oll.libertyfund.org/>, či Hoppe, H.H.: *Marxist and Austrian Class Analysis*, The Journal of Libertarian Studies, Vol. IX, No. 2 (Fall 1990). www.mises.org

⁴⁷ Viz s. 160.

⁴⁸ Od strany 190-198 se Buchanan vrací k přínosné analýze, která je vlastní škole veřejné volby, chování politiků prosazujících svůj vlastní zájem; problematiky rozhodování o státním rozpočtu – lze říci, že tímto posunem poněkud oslabuje naši kritiku z části III.3. této práce, kdy jsme upozornili, že stát nestranný být nemůže, jak to autor předpokládal téměř po celou knihu.

⁴⁹ Toto se podle něj široce dělo v době, kdy tuto knihu psal, ve Spojených státech. Desítkami let prověřený systém brzd a protivah přestával být efektivní, docházelo k bezprecedentnímu vměšování moci soudní do kompetencí moci exekutivní, lidé ztratili víru ve vládu a politiku. Tato práce neumožňuje detailnější seznámení se s politickou situací Spojených států 70. let – tímto jsme chtěli pouze nastínit dobu, v níž kniha Meze svobody vznikala.

III. 8. Za hranicemi pragmatismu: vyhlídky na konstituční revoluci

Buchanan se ještě na konci kapitoly předchozí vyjádří k tomu, jak vidí možnost změny současného neuspokojivé stavu veřejné sféry a politiky vůbec (viz pozn. 48). Není skeptikem, jelikož tvrdí: „Z našeho současného rozčarování může vzejít konstruktivní konsenzus o novém systému kontroly a skládání účtů“ (s.201).

Opět připomíná své rozdělení na dohodu konstituční, která vymezí základní pravidla, a jednání v rámci těchto pravidel – postkonstituční stádium. Dle mého názoru správně odvozuje, že pokud dochází k evidentnímu překračování pravomocí ochránářského státu, nelze ji řešit pragmatismem, který je vlastní americké politické tradici,⁵⁰ je třeba „přezkoumat základní *systemové*⁵¹ zdokonalení“ (s.209). Takovýto postup nazývá Buchanan „konstituční revolucí“.

Jde o změny samotného konstitucionálního rámce, tedy takové, „na nichž se teoreticky⁵² mohou dohodnout všichni členové společenstva“ (s.205). Lze tedy logicky dovodit, že pokud takováto možnost není, není možná ani změna statu quo, tedy kromě násilné revoluce, kterou Buchanan odmítá. Musím si zde opět položit otázku, jak lze takového souhlasu vůbec docílit a co jím ve skutečnosti je. Existuje vůbec něco takového, jako je „konceptuální souhlas“? Buchanan přítomnost takového souhlasu pouze postuluje, vysvětlení v této knize nepodává. Další, dle mého názoru zcela legitimní otázkou by bylo, má-li smysl se dále zabývat snahou přeformulovat (v procesu konstituční revoluce) něco, co nemá jasný původ (tedy ona konstituční smlouva).

Je samozřejmě možné, aby se nový, více žádoucí sociální pořádek zavedl „despotickým režimem, prostřednictvím individuálního vládce nebo privilegované vládnoucí skupiny“ (s.213). Toto je pochopitelně opakem toho, o co se Buchanan dle svých slov v celé knize snaží – termíny jako „ochránářský stát“ či „Leviathanova hrozba“ implikují, že Buchanan je zastáncem minimalistické koncepce vlády, resp. cítí se jím být. Podle něj „ještě existují alternativy, o kterých se vyplatí uvažovat“ (s.213). Takovou alternativou je dle

⁵⁰ Buchanan k tomu říká: „Moje analýza ukazuje, že ve struktuře sociálně-politického systému existují trhliny, které se dají sotva odstranit povrchovými opravami. Akceptování této diagnózy se stává nevyhnutelně výchozím bodem hledání alternativ. Jsem přesvědčený, že sociálně vzájemné vztahy, vznikající z neustálého pragmatického a pyramidově se vršícího reagování na momentální situace, které se nezakládá na žádných filosofických principech, jsou neudržitelné a ani nejsou hodné, abychom o ně ze všech sil usilovali.“ Cit. podle slovenského překladu, s. 203.

⁵¹ Zvýraznil M.F.

⁵² V citovaném originále, s.169 „(...) upon which all members in the community might conceptually agree.“ Tedy jde opět o ono slovo conceptually, které jsme pro naše účely raději přeložili jako „pojmově“, viz pozn. 42.

Buchanana oživení smluvní tradice a jako příklad uvádí práci „A Theory of Justice“ od filozofa Johna Rawlse z r. 1971, vůči které vznáší některé výhrady, což by však bylo téma na další seminární práci.

V oživení smluvní tradice a následné diskusi v rámci smluvního paradigmatu vidí Buchanan šanci na změnu nejprve myšlení lidí a následně změnu konstitučního systému samého.⁵³ To je legitimní úvaha, ale co když bude výstupem takovéto diskuse smlouva nikoli taková, jakou by si představoval Buchanan, tedy konstituující minimální stát, nýbrž smlouva ospravedlňující vznik despotického Leviathana?

Sám Buchanan, ač více či méně správně pojmenovává problémy, které s sebou přináší současný status quo, nedává ani v úplném závěru žádné odpovědi na otázky, alespoň dle mého názoru, které si položil na konci předchozí kapitoly – jak se vyhnout hobbesovské džungli na straně jedné a Leviathanu na straně druhé. Jeho odpověď není založena na *obsahu* nově formulované společenské smlouvy, nýbrž spočívá v rovině *procedurální*. Jeho závěr je v tomto směru výmluvný, považuji proto za vhodné citovat plné znění:

„ Musíme formulovat alternativu spočívající mezi anarchií na jedné straně a Leviathanem na straně druhé, přezkoumat ji a posléze přetvořit na modely přístupné chápání běžného člověka. Laissez faire jako organizační princip je příliš úzce spojený s vlastnickými právy v historicky determinovaném statu quo definovaném ve smyslu nominální nezávislosti na náhodných požadavcích, jaké nastoluje současná demokracie. Socialismus je přímou cestou k Leviathanovi. Selhání těchto dvou hlavních alternativ však nemusí znamenat konec všech snů osvícenství. Představa filozofů osmnáctého století, která jim umožnila popsat sociální pořádek nevyžadující centrální řízení člověka člověkem, nás přesto může nadchnout. *Svobodné vztahy mezi svobodnými lidmi*⁵⁴, tato zásada spořádané anarchie se může stát principem, když úspěšná nová sociální smlouva začlení „mé a tvé“ do nově definovaného strukturního uspořádání a když hrozivý Leviathan bude spoután novými omezeními“ (s. 220).

Tímto apelem zakončil Buchanan svou knihu, svůj příspěvek do diskuse o novém konstitucionálním uspořádání.

⁵³ „ Jakmile by zásady smluvního přístupu vzešly z této diskuse vítězně, způsoby myšlení, po jakých jsem tu volal, by se mohli stát skutečností“. Viz s. 215.

⁵⁴ Zvýrazněno v překladu i originále.

IV. Závěr

V této seminární práci jsem se pokusil interpretovat knihu J.M. Buchanana *Hranice svobody: Mezi anarchií a Leviatanem*. Nejprve jsem se zabýval autorovým intelektuálním zázemím, školou veřejné volby, jíž je Buchanan asi nejznámějším představitelem. Poté jsem přešel k samotné interpretaci textu.

Během práce jsem se musel vyrovnat s několika menšími problémy, z nichž jako nejvýznamnější vnímám fakt, že jsem na počátku vycházel pouze ze slovenského překladu. Ten je již sám o sobě interpretací díla, takže jsem byl nucen při podrobnějším studiu knihy pracovat s originálním textem, což považuji za snad vůbec největší osobní přínos této seminární práce. Postupem času se mi podařilo proniknout do specifického ekonomicko-filosofického jazyka J.M. Buchanana a mohl jsem se tak bezprostředně soustředit na jeho vlastní myšlenky. Další a nikoli neproblematickou otázkou byla volba podpůrné literatury, z níž jsem čerpal při samotné interpretaci textu. Jsem si vědom, že by případní kritici mé práci mohli poukázat na fakt, že většina autorů, jejichž texty jsem použil, patří k rakouské ekonomické škole či se hlásí k radikálnímu libertariismu. Nicméně na svou případnou obhajobu musím uvést dvě důležité věci. Za prvé, komplexní ekonomická, filosofická či politologická kritika této knihy nebyla, pokud je mi známo, dosud sepsána, a tudíž pokud jsem nejvíce odkazů na tuto knihu našel právě v dílech mnou citovaných autorů, nepovažuji jejich použití za diskvalifikující. Za druhé, což je ještě důležitější, J. M. Buchanan se hlásí k principu *laissez-faire*, avšak stejně tak se k němu hlásí i ti, kteří jeho dílo kritizují (mám na mysli Blocka, Coyna, Cuzana, DiLorenza, Powella, Rothbarda, Šímu), takže je navýsost zajímavé postavit proti sobě názory Buchanana a právě těchto. Jak bylo patrné, jejich přístup k otázkám nastoleným touto knihou, je diametrálně odlišný. Tolik k technické stránce mé práce.

Pokud bych měl zhodnotit obtížnost zvolené knihy, zařadil bych ji spíše k těm těžším pracím. Autor sám se sice snaží udržet na tenké hranici mezi ekonomikou na jedné straně a politickou filosofií na straně druhé, ale ne vždy se mu to daří, což jsem se přesvědčil v kapitole 3 zvolené knihy, kde šlo podle mě již o výklad výrazně zasahující do ekonomie. Z tohoto důvodu jsem si dovolil ji do své práce nezařadit, což doufám nemělo na její kvalitu vliv.

Co se týče samotného obsahu, můj dojem z této knihy je značně rozporný. Plně podporuji autorovu zcela upřímnou snahu najít a popsat zákonitosti lidské kooperace a z nich pak vyvodit řád, který by zabránil hobbsovskému chaosu a zároveň předešel možnému

despotismu ze strany Leviathana. Domnívám se, že Buchanan například dostatečně neprozkoumal alternativu již k samotnému tvrzení, že anarchie je neudržitelná.⁵⁵ Přesto je třeba vzít jako fakt základní rámec, v němž se pohybuje – rámec „bellum omnium contra omnes“, rámec hobbesovský. Z tohoto vychází. Na druhou stranu se domnívám, že si autor již tímto předpokladem na počátku zpochybnil to, co v celé knize následně obhajuje – koncepci minimálního státu.

Nejzřetelněji jsme to mohli vidět na konceptu nestrannosti a externí povaze donucovací instituce. „Neexistuje žádný jasný a efektivní prostředek, jak omezit chování samotné donucovací instituce,“ tvrdí Buchanan. Není na takovém místě potřeba prozkoumat detailně samotné předpoklady vlastní analýzy, když nejprve předpokládáme, že stát je nestranný a externí vůči občanům, že má ochraňovat individuální práva, a pak dojdeme k závěru, že jej nemůžeme fakticky kontrolovat? Je pozitivní, že Buchanan si toto na několika místech knihy uvědomil, nicméně skutečný návod, jak potenciální nebezpečí eliminovat, nemá. Takový návod buď neexistuje vůbec, nebo jsou výchozí předpoklady analýzy nesprávné.

Z tohoto rozporu pak Buchanan může podle mého názoru uniknout jen tím, že zavede do analýzy myšlenkovou konstrukci. Tou první je „paradox podřizování se vládě“. Lidé se sice nejprve podřídí dobrovolně vládě, poté však se vláda stane jejich největším nepřítelem. Je to opravdu paradox lidského jednání, či je to přímý důsledek Buchananova vlastního předpokladu, a sice, že se člověk podřizuje vládě *dobrovolně*?

Z tohoto problému, který vznikne zavedením konstruktů „paradoxu“, je zase úniku jen konstruktem dalším – „konceptuálním souhlasem“ všech se společenskou smlouvou. Ten nemusí být explicitní, jenže jak se mohou zavázat k čemukoli ve smlouvě, když ani nevím, co je jejím obsahem? Rothbard se domnívá,⁵⁶ že „pokud má někdejší *souhlas* nabytí vznešenosti *smlouvy*, je naprosto nezbytné, aby došlo k *uvážení*“ (následků smlouvy – doplnil M.F.). Umožňuje něco takového Buchananovo pojetí? Je zřejmé, že nikoli, neboť legitimizujícím faktorem je status quo, smlouva ani nemusí existovat.

Domnívám se, že s těmito problémy se Buchanan nevypořádal. Naopak zůstává v jejich zajetí až do úplného konce, kde ponechává otázku budoucího řádu, který by zamezil vzniku Leviathana, otevřenou.

⁵⁵ Na tomto místě je však alespoň vyzdvihnout, že Buchanan jednoho z protagonistů opačného názoru (M. Rothbarda) uvedl v poznámce č. 2 na s. 7.

⁵⁶ Cit. podle Block, W., DiLorenzo, T.J.: *The Calculus...*, s. 5 Z pohledu překladu jde o poměrně složitou větu, i když je stručná, proto ji raději uvedu v originále: „Consideration is absolutely imperative if an erstwhile *agreement* is to qualify for the honorific of *contract*.”

Tento jeho závěr ale možná nevyplývá pro Buchanana tak negativně, jak by se z mého komentáře mohlo zdát. Vnímám jako pozitivní, že je-li si vědom nedostatků své analýzy, nepostuluje žádný ideál v platónském smyslu. Toho je jako ekonom dalek. Na druhou stranu, po celou knihu zůstává v jednom paradigmatu, paradigmatu společenské smlouvy. Nemůže být problémem pouze a jedině to, že existenci státu na základě společenské smlouvy prostě nelze ospravedlnit a bude tedy třeba pokusit se o analýzu vzniku státu v jiném paradigmatu? Takováto zkoumání pravděpodobně nikdy neskončí. Pokusíme-li se o ně, mohli bychom dojít k zajímavým závěrům.

**Abstrakt: J.M. Buchanan: Hranice svobody – Mezi anarchií a Leviathanem.
Interpretace textu.**

Úmyslem této práce je prezentovat podrobnou analýzu hlavních tezí knihy J.M. Buchanana „Mezi anarchií a Leviathanem“. V České republice nebyla doposud publikována studie, která by se touto knihou zabývala v její komplexitě. Nejprve je vyjasněn rozdíl mezi pozitivním a normativním přístupem školy veřejné volby ke studiu sociálního řádu. Dále autor charakterizuje Buchananův filosofický rámec jako „hobbesovský“, neboť v knize je přirozený stav vnímán jako nevyhnutelně anarchistický. Kromě toho autor vysvětluje dvě stádia společenské smlouvy, jelikož Buchanan zakládá svá zkoumání na teorii sociálního kontraktu a teoreticky ustavuje stát jako nestrannou donucovací instituci. Tato práce argumentuje, že předpoklad nestrannosti takové instituce nemusí být správný. Navíc vznáší námitky vůči jádru Buchananovy analýzy – „paradoxu podřizování se vládě“ a „konceptuálnímu souhlasu“, a to na základě prací autorů, kteří se, stejně jako Buchanan, hlásí k doktríně laissez-faire. V závěru autor vyjadřuje názor, že Buchananem nastíněný sociální řád nemůže být ochranou před Leviathanem, který ve své podstatě individuální práva ohrožuje.

**Abstract: J.M. Buchanan: The Limits of Liberty – Between Anarchy and Leviathan.
A Critique.**

This paper intends to present a thorough analysis of the main thesis of James M. Buchanan's work „The Limits of Liberty“. Nothing has been published to this work in Czech Republic yet that would analyse it as a whole. Firstly, the distinction between positive and normative approach by Public Choice School towards the study of social order is made clear. Next, the author characterizes Buchanan's philosophical framework as „hobbesian“ since the state of nature is considered inevitably anarchistic in the book. Furthermore, the author explains two stages of social contract as Buchanan founds his inquiry on contractarianism and establishes state as external coercive institution. The paper argues that the assumption of external nature of such institution may not be correct. Moreover, it objects to the cornerstone of Buchanan's analysis – the „paradox of being governed“ and the „conceptual agreement“ from a perspective of authors who, as well as Buchanan himself, ascribe to the doctrine of laissez-faire. In conclusion, the author expresses his opinion that, contrary to the Buchanan's initial intention, the social order presented in the book can not prevent Leviathan from threatening the individual rights.

V. Seznam použité literatury

- Ballestrem, K., Ottmann, H.: *Politická filosofie 20. století*, Praha 1993
- Block, W., DiLorenzo, T. J.: *The Calculus of Consent Revisited*. www.mises.org. Únor 2005
- Boettke, P.J, López, E. J.: *Austrian Economics and Public Choice*, The Review of Austrian Economics, 15:2/3, 111–119, 2002
- Buchanan, J. M.: *Hranice slobody. Medzi anarchiou a Leviatanom*, Bratislava 1996 (přeložila L. Hábová)
- Buchanan, J. M.: *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*, Chicago 1984
- Buchanan, J. M.: *From Private Preference to Public Philosophy: the Development of Public Choice*, in: *Constitutional Economics*, 1st ed., Oxford 1991
- Buchanan, J.M., Tullock, G.: *The Calculus of Consent*, Michigan 1965
- Cuzan, A.: *Do We Really Get Out of Anarchy?*, Journal of Libertarian Studies 3, no.2 (1979)
- Holman, R. a kol., *Dějiny ekonomického myšlení*, 2. vydání, Praha 2001
- Holman, R.: *Osmdesát pět let Jamese Buchanana*, Newsletter CEP, říjen 2004
- Hoppe, H.H.: *Marxist and Austrian Class Analysis*, The Journal of Libertarian Studies, Vol. IX, No. 2 (Fall 1990). www.mises.org
- Hume, D.: *Ziskuchtivost a spravedlnost*, in: Doering, D.(ed): *Liberalismus v kostce*, Praha 1994
- Kliemt, H.: *Contractarianism as liberal conservatism. Buchanan's (un-)finished philosophical agenda*. www.econpapers.repec.org. Únor 2005
- Mueller, D. C.: *Perspectives on Public Choice (A Handbook)*, Cambridge 1997
- Oppenheimer, F.: *The State. Its History and Development Viewed Sociologically*. <http://oll.libertyfund.org/>
- Phelps, E (ed.): *Altruism, morality, and economic theory*, New York 1975
- Powell, B., Coyne, Ch.: *Do Pesimistic Assumptions About Human Behavior Justify Government?*, Journal of Libertarian Studies, Vol.17, no.4 (Fall 2003)
- Rawls, J.: *Teorie spravedlnosti*, Praha 1995
- Říchová, B.: *Přehled moderních politologických teorií*, Praha 2000